

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.114

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/01>

Багрій Ю.М.

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даній статті висвітлюється проблема методологічних засад дослідження національної правової традиції. Обґрунтовується необхідність використання комплексного поліметодологічного підґрунтя, оскільки такий специфічний складний багатогранний соціокультурний феномен неможливо дослідити всебічно і глибоко при допомозі монометодології. Підкреслюється, що в статті використано групу філософських підходів та методів, зокрема: діалектичний метод, природно-правовий підхід, антропологічний та аксіологічний, комунікативний підхід, герменевтичний. Їх використання дозволяє побачити правову традицію у нерозривній єдності з історією та культурою народу, особливостями його національної ментальності, психіки, світоглядних позицій, соціального буття загалом. Особливо важливими в цьому плані є природно-правовий підхід та антропологічно-аксіологічний, які трактують правову традицію невід'ємною від органічного буття її творців, дозволяють побачити її ціннісно-сміслову ядро, яке і є тим найважливішим усталеним компонентом в структурі правової традиції, яка зберігає правовий код нації, пов'язує покоління та епохи.

Доповнення зазначеної групи методологічних підходів спеціально-правовою методологією дозволяють конкретизувати низку аспектів досліджуваної проблеми, забезпечити повноту дослідження. Ефективними спеціально-правовими методами у вивченні правової традиції зарекомендували себе такі методи, як: порівняльно-історичний, з допомогою якого можна простежити особливості змінюваності правової традиції в різні епохи; соціологічно-правовий, який дає можливість побачити значимість для соціуму різних форм права, структурних компонентів правової традиції; формально-догматичний, який необхідний для розуміння та пояснення низки понять, положень, норм правових актів тощо.

Група загальнонаукових методів сприяє об'єктивності вивчення предмета, поглибленню його різних аспектів, аналітичності та аргументованості дослідження. Загалом комплексний підхід дослідження правової традиції є науково коректним, оскільки він продиктований сутнісними характеристиками предмета дослідження.

Ключові слова: *правова традиція, національна правова система, загальнолюдські цінності, принципи права, євроінтеграція, правовий розвиток, права людини, правові смисли.*

Постановка проблеми. Сучасна Україна, обравши демократичні цінності, взявши курс на євроінтеграцію, має здійснити грандіозну роботу у сфері права – українцям належить реформувати правову сферу, але не частково-поверхово, звівши її до зміни фасадів та облич, як це робилося і робиться сьогодні, а глибинно-фундаментально, сягнувши кодів та стереотипів мислення, глибинних сенсів правового буття. Таке реформування може дати той позитивний ефект, на який чекає суспільство, бо ті поверхові камуфляжні зміни, які видавалися дотепер за реформування права,

не змінили в житті українців нічого, хіба посягли глибоке розчарування в реформаторах та їх позірних реформах.

Глибинні зміни в правовій сфері мають опиратися на базові засади, якими мають стати правові цінності та смисли, що складають ядро національної правової традиції, створеної українським народом за більш, ніж тисячолітню історію правового розвитку. Сформувати відповідні методологічні засади дослідження національної правової традиції, її складових, їх значимості для правового розвитку та перспектив використання

в реформуванні правової сфери є нині важливим теоретико-правовим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі методології сучасного правознавства присвятили свої дослідження такі автори, як: В. Авер'янов, М. Братасюк, Т. Багрій, Ю. Бондар, О. Мурашин, Ю. Гуцуляк, Т. Дідич, М. Кельман, В. Кравець [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Правова традиція була предметом дослідження низки українських та зарубіжних авторів: Н. Бордун-Комар, В. Братасюк, В. Градова, П. Захарченко, В. Левкулич, Ю. Лобода, Б. Карнаух, М. Мірошніченко, А. Шевцова Е. Гобсбаума Т. Рейнджера та ін. [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Ними було розкрито сутнісні характеристики національної правової традиції, досліджено окремі її структурні елементи, проаналізовано функціональне призначення цього феномена, показано її значимість в контексті правового реформування в сучасній Україні. В працях зазначених авторів наголошено, що, оскільки правова традиція є феноменом складним та багатограним, для її дослідження необхідна методологічна база, яка не повинна бути монометодологічною, а має включати не лише загальнонаукові методи, які традиційно застосовувалися донедавна, але й філософські людинознавчі підходи та спеціально-правові, зокрема, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-догматичний тощо. На наш погляд, для цілісного глибинного бачення правової традиції потрібно зробити акцент саме на природно-правовому та антропологічно-ціннісному підходах, що складе необхідне світоглядно-філософське підґрунтя для розкриття даного предмета дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження: на підставі дослідження наукових джерел розкрити методологічні засади дослідження національної правової традиції.

Виклад основного матеріалу. «Категорія правової традиції є необхідною ланкою загальної системи понять, за посередництвом яких має відбуватися цілісне осмислення правової реальності в єдності її феноменологічних та сутнісних, соціально-змістовних і формально-структурних, духовних і матеріальних аспектів», – слушно наголошено в науковій літературі [18, с. 241]. Українські правознавці поволі долають монометодологізм як традиційний спосіб дослідження права. Ці зміни, однозначно, належать до позитивних новацій, оскільки дають можливість відійти від класичного образу права як політико-владного нормативного явища і побачити його як багатограний

соціально-культурний феномен. Доки право трактувалося вузько, як державно-політичне явище, складно було щось писати про правову традицію українського народу, віками позбавленого державності. Тому проблема національної правової традиції відносно недавно, уже в пострадянській Україні почала розроблятися нашими правознавцями. Правову традицію мислять як: тенденцію розвитку «правової» складової соціальної організації конкретного народу [15, с. 155]; це «поняття, яке характеризує специфічність ідеального і матеріального буття права у контексті уявлення про його історичний розвиток» [19, с. 7]; традиція концентрує в собі те усталене, що присутнє в правовій культурі народу; «категорія «традиція» висвітлює механізм її формування і здійснення, а категорія «культура» втілює і виражає саме феномен традиційного» [15; 20]; правова традиція втілює конфлікти та зміни в правовому розвитку тощо. Нам імпонує трактування національної правової традиції, дане А.Шевцовою, що національна правова традиція є духовно-культурним феноменом, який, «втілюючи ментальні характеристики нації, зберігає в собі те *ціннісно-ментальне* ядро, що є життєво важливим для народу, а також розкриває технологічний вимір ствердження, збереження та передачі майбутнім поколінням правового досвіду» [21, с. 35].

Правову традицію прийнято вважати переважно статичним утворенням, що склалося упродовж тривалого часу [28]. На наш погляд, правова традиція є усталено-мінливим феноменом, оскільки життя загалом змінюється і, щоб встигати за ним, право в усіх його проявах, теж має бути мінливим. Її структурні компоненти можуть змінюватися, і водночас утримувати, зберігати в собі щось усталене, що, не перестає бути сучасним, важливим для сьогодення. Вважаємо, що такими компонентами є *правові цінності та смисли*, які, переживаючи епохи, залишаються для людей життєво важливими, сутнісними характеристиками права [21].

На наш погляд, застосування саме поліметодологізму як сучасної методології правового знання, дозволить побачити правову традицію глибинно і цілісно. Для початку зазначимо, що розгляд національної правової традиції можливий з позицій природно-правового підходу, який дозволяє побачити право, в т.ч. правову традицію невід'ємною від буття народу, нації, її культури, яка фокусує специфічне, особливе, унікальне, підтримує зв'язок між поколіннями, забезпечує єдність нації тощо [8; 10; 11; 21]. Саме завдяки *природно-право-*

вому підходу можливе бачення правової традиції як феномена, що постає із природи національного буття, є проявом «спо-рідненого», «з-рідненого», втілює і відображає, фундаментальні загальнолюдські цінності. Тому право у всіх можливих проявах має бути збереженим, непорушним, захищеним. Саме з позицій цього підходу право постає загальнолюдськими, природно-правовими принципами, що мають своїм джерелом людську природу, буття народу, нації, етносу тощо. Цей підхід дозволяє побачити право як органічну частину національного буття, в якому тісно взаємоперетинаються, взаємозбагачуються мораль, право, релігія, ментальність, культура, історія тощо. Таке бачення правової традиції неможливе з позицій позитивістського підходу [1; 2; 3; 11]

Національна правова традиція, попри специфічність форми, має загальнолюдський зміст, її ядро – це ті ж самі загальнолюдські цінності та смисли, що складають сутність права як загальнолюдського універсального духовно-культурного феномена. Саме *аксіологічний підхід* забезпечує трактування національної правової традиції як форми буття загальнолюдського ціннісного феномена в унікальному окремійшому прояві [3; 8; 11]. Аксіологічний підхід нерозривно пов'язаний із *антропологічним*, бо ж і право як форма буття загальнолюдських цінностей, і національна правова традиція, що є проявом загальнолюдського в унікальному прояві, постають із буття людей національного типу, концентрують досвід національного правового життя, найбільш життєздатне і важливе у ньому, вони потрібні людям як морально-релігійно-правовий континуум, поза яким повноцінне людське та національне буття неможливе [8].

Побачити право загалом і такий його прояв як національна правова традиція як духовно-ментальні феномени, в яких відобразилася духовно-культурна складова національного правового буття, дозволяє *екзистенціально-феноменологічний підхід*. Національне право постає у світлі цього підходу сукупністю екзистенціалів, духовно-душевною напругою, що в-порядковує національне буття.

Герменевтичний метод дає можливість зрозуміти, потрактувати, пояснити низку понять та положень, необхідних для висвітлення проблеми національної традиції. З-поміж них такі поняття як: право, права людини, природне право, загальнолюдські цінності та принципи права, правові смисли, національне право, національна правова традиція, форми права, закон, право-

вий розвиток тощо. Герменевтичний метод може бути застосований для трактування національної правової традиції як національної правової реальності, яка стала тотальним герменевтичним об'єктом [19; 22].

Повнота дослідження національної правової традиції не може бути забезпечена без застосування *комунікативного підходу*. Вище зазначалося, що національна правова традиція забезпечує зв'язок між поколіннями, ретранслює необхідну життєво важливу правову інформацію суспільству від епохи до епохи. Тому комунікація між епохами, людьми та поколіннями є необхідністю, яка забезпечує загалом правовий розвиток народу, правову традицію зокрема., живить правове смислотворення, збагачує правову культуру. Найцінніше в цій комунікації – це дух права, ті загальнолюдські смисли та цінності, які пережили віки і є актуальними сьогодні. Нам, нинішнім українцям, треба комунікувати, вести діалог з нашою правовою традицією, яка є доволі гуманістичною, для того, щоб поставити в центр правового життя людину, зробити її найвищою цінністю в Україні реально, а не декларативно [15; 17; 21].

Ефективним методом є у дослідженні *синергетичний* метод, який передбачає трактування правової традиції як утворення, що перебуває у саморозвитку, утримує в собі усталене та змінюване, відчуває на собі вплив різноманітних чинників, якій не завжди властивий лінійний розвиток, яка може переживати випадкові та непередбачувані впливи та моменти тощо. Таке мислення права істотно розходиться із його трактуванням в класичному правознавстві, де обов'язковими його рисами є лінійний розвиток, чіткість, системність, передбачуваність тощо.

Названі вище методологічні підходи склали філософсько-світоглядну основу роботи, вони забезпечили глибинне бачення досліджуваної проблеми та цілісність її бачення. Проте їх необхідно доповнити спеціально-правовими методами, які додадуть повноти дослідженню. Зокрема, такими як: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-догматичний, соціологічно-правовий тощо. Напр., *історико-правовий та порівняльно-правовий* методи допоможе простежити національну правову традицію в часовому вимірі. Досліджуючи її в домодерну епоху, можемо побачити, які смислові характеристики домінували в трактуванні права в цю добу, які форми права були найбільш поширеними серед українців, які правові цінності стверджувалися в людському бутті, який тип раціональності зумовлював право-

вий розвиток до модерної України тощо. Розвиток правової сфери в домодерну епоху слушно порівняти із правовим розвитком українського модерну, щоб побачити ті зміни, які супроводжували тогочасне українське правове буття, як змінювалася правова свідомість народу, змістовне наповнення форм права, співвідношення права з іншими регуляторами суспільних відносин, зокрема з моральними та релігійними нормами та цінностями тощо [12; 15; 19].

Істотним моментом є історично-порівняльний вимір і в тому сенсі, що українці мають понад чотири століття вікову колоніальну історію, в межах якої співіснували чужа офіційна окупаційна законницька система та неофіційна національна правова реальність. Слушно застосувати порівняльно-правовий підхід, порівняти структурні компоненти правової традиції як національної, так і окупаційної, ідеологічно-правові засади, смислове наповнення їх, співвідношення морально-правового виміру в обох правових парадигмах, їх антагонізм в плані гуманістичного виміру тощо [12; 13; 19].

Національна правова традиція включає в себе як складові такі форми права як нормативні акти, закони, договори, правові норми. *Формально-догматичний* метод необхідний для дослідження понять, категорій, норм з позицій їх розуміння та пояснення, логічної несуперечності, чіткості, визначеності тощо.

Соціологічно-правовий метод в нашому дослідженні дозволяє побачити цінність для суспільства таких універсальних регуляторів суспільних відносин як право, мораль, релігія, які є специфічними формами суспільної свідомості. Соціологічний метод, як зазначають наукові джерела, розкладає правову реальність на складові, окремі елементи і досліджує їх детермінацію та вплив на суспільні відносини. Цей метод вимагає від дослідника мислити право невід'ємним від життя суспільства, бачити його як «живе право» (Є. Ерліх), що відчуває всі зміни суспільного буття, вбирає в себе ціннісний вимір суспільства, відчуває конкретні прояви правового розвитку [23; 24].

Виходячи із принципу взаємодоповнюваності методів та підходів, долучимо для дослідження національної правової традиції таку групу методів як загальнонаукові. З поміж них доволі продуктивними є метод системного аналізу, теоретичного моделювання, принцип об'єктивності, індуктивний метод, дедуктивний, аналізу та синтезу тощо. На ефективності цих методів наголошують такі правознавці як: М.Кельман, О.Петришин, В.Цвік,

Н.Онiщенко, В.Сухонос, П.Рабiнович, Н. Зайчук, М.Козюбра та ін. [5; 7; 25; 26; 27]

Зокрема, метод *теоретичного моделювання* дозволяє побачити національну правову традицію як певний теоретичний конструкт, який поєднує істотне та неістотне, сутнісне і поверхове, типові та унікальні, динамічне та статичне тощо. Таке бачення національної правової традиції дозволяє сконструювати теоретичне поняття її, яке є об'єктивним, науково коректним. Метод *системного аналізу* дає можливість побачити правову традицію цілісним системним утворенням, в якому наявні складові елементи виконують певні функції, є цінними самі по собі, але при всій їх неповторності утримують в собі те спільне, що забезпечує єдність цього соціокультурного феномена.

Метод індукції допомагає при дослідженні одиничних правових явищ, що співіснують у національній правовій реальності, виділяти їх типові ознаки, сутнісні характеристики, що відповідають критерієві правності, що і дає підстави віднести їх до «імперії права» (Р. Дворкін). Аналогічно, застосування *методу дедукції*, який вимагає сходження мислення від загального знання до одиничного, до конкретних фактів, відштовхуючись від загальних понять та положень таких як: національна правова реальність, національна правова традиція, право, права людини та народу, правова культура, морально-правовий континуум тощо.

Кожна із названих груп методів та підходів дозволяє побачити певні характеристики правової традиції, але, при всій їх ефективності, кожна група зокрема дає лише часткове знання про предмет дослідження. Для повноти дослідження необхідне поєднання усіх груп методів та підходів – це забезпечить бачення предмета дослідження як цілісності, в якій всі складові при всій їх унікальності несуть в собі спільне, пронизані типовим, сутнісним, що, в кінцевому підсумку, і було метою дослідження. І це природно, оскільки всі названі вище методи взаємозумовлюють один інший, вимагають доповнення себе іншими, оскільки самостійно подати право та його феномени, зокрема правову традицію як гуманістичні, ментально-культурні феномени вони не спроможні [8; 11; 21].

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки: національна правова традиція як предмет дослідження є цілісним багатограним усталено-динамічним конструктом, який фокусує в собі багатосторонній правовий досвід народу, тому вимагає специфічної методологічної

бази для висвітлення; моно методологічний підхід для дослідження такого складного феномена, яким є національна правова традиція, є недостатнім, тому найбільш оптимальним методологічним

підґрунтям для дослідження правової традиції буде застосування комплексного підходу, який поєднує низку філософських, спеціально-правових та загальнонаукових методів та підходів.

Список літератури:

1. Авер'янов В. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава і регіони. Серія Право*. 2010. Вип. 2. С. 87–92.
2. Братасюк М.Г. Природно-правова парадигма як концептуальна основа сучасного правового розвитку. *Доктринальні засади розвитку держави і права: національні та міжнародні тенденції: [монографія]* / заг. ред. проф. Бошицького Ю. Л. Київський ун-т права. К.: Видавництво Ліра-К, 2014. 440 с.
3. Бондар Ю., Мурашин О. та ін.. Контамінація раціонального та ірраціонального в методології правознавства. Монографія. К.: Вид-во Європейського ун-ту. 2013 262 с.
4. Дідич Т.О. Фактори правоутворення: до питання методології пізнання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 5. С. 56–62.
https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/01/VJHR_5_2021-Last.pdf
5. Гуцуляк Ю.В. Метафізичне праворозуміння та його вплив на формування уявлень про правопорядок. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 91. С. 14–23. Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/hotsuliak_mikhailina_zverkhovska-91.pdf
6. Кравець В. М. Співвідношення природного і позитивного права в сучасному філософсько-правовому дискурсі. *Науковий вісник ДДУВС*. 2008. № 4. С. 41–49.
7. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.01 – теорія та історія держави та права; історія політичних та правових вчень. Київ, 2013. 35 с.
8. Бордун-Комар Н. І. Захист прав людини в Україні в контексті основних типів право розуміння. Дис. ... к.ю.н.: 12.00.12 – філософія права. Київ, 2021. 247 с.
9. Братасюк В.М. Реформування правової системи України в контексті європейських інтеграційних процесів: специфіка прояву інтелектуальної традиції. Розвиток вітчизняних правових інститутів в умовах демократичних процесів: монографія / В.Д. Гвоздецький, О.Г. Мурашин, О.О. Дульський, С.Г. Благовісний, Е.А. Писарева, О.В. Чернецька та ін. За заг. ред. М.Г. Патей-Братасюк. Київ, 2010. С. 44–66.
10. Винайдення традиції / за заг. ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера ; пер. зангл. М. Климчука. 2-ге вид., випр. К. : Ніка-Центр, 2010. С. 29–31, 34 та ін.
11. Градова В.Г. Ідея верховенства права в українській правовій традиції: дис. ... к.ю.н.: 12.00.12. Київ, 2013. 251 с. <https://mydisser.com/en/catalog/view/6/825/13423.html>
12. Захарченко П.П. Історія українського права. [Текст]: навч. посіб. Київ: ВД «Освіта України», 2019. 436 с.
13. Карнаух Б. Взаємодія моралі та права у світлі проблеми ензистенції природного права. *Філософські обрії*. 2008. № 19. С. 250–260.
14. Левкулич В. Морально-етичний та правовий зміст категорії «рівність». *Мультиверсум. Філософський альманах*. К.: Центр духовної культури. 2004. № 39. С. 116–130.
15. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів : Світ, 2009. С. 87.
16. Мірошниченко М., Мурашин О. Методологічна роль локальних та загальних правових традицій у формуванні правового стилю як критерію типології правових систем / Братасюк М., Мурашин О., Темченко В. та ін.. *Контамінація раціонального та ірраціонального в методології правознавства*. К.: Вид-во Європейського ун-ту. 2013. 262 с. С. 173–197.
17. Шевцова А. Відродження та розвиток національної правової традиції як засада правового реформування сучасної України. *KELM* (Республіка Польща). № 4 (32) vol. 2. 2020. С. 203–209.
18. Рабінович П.М., Рабінович С.П. Правова традиція українського народу: загальнотеоретичне дослідження Проблеми філософії права. 2008–2009. Том VI –VII. С. 239–241. С. 241
19. Вовк Д. Правова традиція: підходи до розуміння. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Випуск 23. С. 3–15.
20. Glenn H. P. Doin' the Transsystemic : Legal Systems and Legal Traditions /H. Patrick Glenn // McGill L.J. Vol. 50. 2005. P. 873.
21. Шевцова А.В. Співвідношення права та закону в українській правовій традиції. Дис. ... доктора філос. зі спеціальності 081 – «право». Київ, 2024.
22. Патей-Братасюк М.Г. Антропоцентрична теорія права. Київ, 2010. 395 с

23. Ерліх Є. Соціологія права. *Проблеми філософії права*. Т. III. № 1–2. 2005. С. 161–168.
24. Ерліх Є. Про живе право. *Проблеми філософії права*. Т. III. № 1–2. 2005. С. 185–194.
25. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. За ред. д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с.
26. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
27. Загальна теорія держави та права /відпов. ред. О.В. Зайчук; наук. ред Н.О. Оніщенко/ Київ: Юрком Інтер. 2008. 400 с.
28. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 304 с.

Bagriy Yu.M. NATIONAL LEGAL TRADITION: RESEARCH METHODOLOGY

This article highlights the problem of methodological foundations for the study of national legal tradition. The author substantiates the need to use a comprehensive multimethodological framework, since such a specific complex multifaceted socio-cultural phenomenon cannot be studied comprehensively and in depth using mono-methodology. The author emphasizes that the article uses a group of philosophical approaches and methods, in particular, the dialectical method, natural law approach, anthropological and axiological, communicative approach, and hermeneutical approach. Their use allows us to see the legal tradition in an inseparable unity with the history and culture of the people, and the peculiarities of their national mentality, psyche, worldview, and social life in general. Particularly important in this regard are the natural law approach and the anthropological and axiological approach, which interpret the legal tradition as inseparable from the organic being of its creators, and allow us to see its value and semantic core, which is the most important stable component in the structure of the legal tradition that preserves the legal code of the nation, connects generations and epochs.

Complementing this group of methodological approaches with the special legal methodology allows to specify a number of aspects of the problem under study and ensure the completeness of the research. The following methods have proven to be effective special legal methods in the study of legal tradition: comparative and historical, which can be used to trace the peculiarities of legal tradition variability in different epochs; sociological and legal, which makes it possible to see the significance of various forms of law and structural components of legal tradition for society; formal and dogmatic, which is necessary for understanding and explaining a number of concepts, provisions, norms of legal acts, etc.

Supplementing the above groups of methods with general scientific methods contributes to the objectivity of the subject matter, the deepening of its various aspects, and the analytical and reasoned nature of the research. In general, a comprehensive approach to the study of legal tradition is scientifically correct, since it is dictated by the essential characteristics of the subject matter of the study.

Key words: *legal tradition, national legal system, universal values, principles of law, European integration, legal development, human rights, legal meanings.*